

ILGTSPĒJĪGA LABKLĀJĪBAS SISTĒMA 1,5 °C NĀKOTNEI

KLIMATA POLITIKAS REKOMENDĀCIJAS NR. 5

Šis projekts ir saņēmis finansējumu no Eiropas Savienības pētniecības un inovācijas programmas "Apvārsnis 2020" saskaņā ar granta līgumu Nr. 101003880.

Par saturu atbild vienīgi autori. Tas ne vienmēr atspoguļo Eiropas Savienības viedokli. Ne Eiropas Klimata, infrastruktūras un vides izpildāģentūra (CINEA), ne Eiropas Komisija nav atbildīga par tajā ietvertās informācijas izmantošanu.

IEVADS

Klimata krīzei padziļinoties, arvien svarīgāka kļūst labklājības sistēmu sasaiste ar klimata politiku. Sociālie un vides mērķi vēsturiski tika plānoti nošķirti, tāpēc nereti starp tiem veidojas pretrunas. Šī dihotomija kavē virzību uz ilgtspējīgu labklājību un centieniem sasniegt Parīzes nolīguma un ES zaļā kursa mērķus. Klimata politika, piemēram, patēriņa samazināšana un lielu emisiju nozaru samazināšana, var nesamērīgi ietekmēt sociāli mazaizsargātos iedzīvotājus, saasinot sociālo nevienlīdzību. Un otrādi, rūpīgi izstrādāta labklājības politika, piemēram, ienākumus izlīdzinoša nodokļu sistēma vai plašāki garantētie pamatpakalpojumi, var samazināt nevienlīdzību, vienlaikus samazinot oglekļa pēdas nospiedumus. Piemēram, 10 % lielāko ES emisiju radītāju ir atbildīgi par 41 % emisiju, kas ir vairāk nekā zemākie 50 % kopā. Politika, kas ir vērsta uz šo atšķirību izlīdzināšanu, veicina gan sociālo, gan vides mērķu sasniegšanu.

Pētnieciskajā projektā “1,5 °C dzīvesveids ES: klimatu saudzējoša dzīvesveida popularizēšanas un ieviešanas rīcībpolitika un rīki” veiktie pētījumi uzsver, ka sinerģiska pieeja – labklājības reformu un ekoloģisko mērķu integrācija – var efektīvi risināt sociālas un ekoloģiskās problēmas, kā arī palielināt iedzīvotāju kapacitāti izdarīt ilgtspējīga dzīvesveida izvēles.

Būtiskākās stratēģijas ir **darba laika samazināšana (DLS)** un **universālie pamatpakalpojumi (UPP)**. Šo stratēģiju mērķis ir vienlaikus veicināt vienlīdzību, labklājību un ekoloģisko ilgtspējību, samazinot mājāsaimniecību oglekļa pēdas nospiedumus (**Politikas rekomendācijas 1, 2**), vienlaikus mazinot sociālo spriedzi.

POLITIKAS VIRZIENI

1. Garantētie pamatpakalpojumi (GPP)

UPP nodrošina vispārēju piekļuvi būtiskiem pakalpojumiem, piemēram, veselības aprūpei, bērnu aprūpei, mājoklim un transportam, vienlaikus veicinot resursu efektīvas nodrošināšanas iespējas individuālām un sabiedrības vajadzībām. Pētījumi rāda, ka ilgtspējīgi garantētie pamatpakalpojumi samazina nozares patēriņu un veicina līdztiesīgu piekļuvi. Projekta “1,5 °C dzīvesveids ES” domnīcās GPP guva augstu ekspertu atbalstu. Vienlaikus GPP paplašināšana pieprasa arī augstu nodokļu nomaksu un sabiedrības izpratni par ilgtspējīgu patēriņu. GPP attīstībai ir vairāki virzieni:

- Attīstīt sabiedrisko transportu un tā atlaides, īpaši sociālā riska grupām;
- Atbalstīt infrastruktūras (interneta) un tehnoloģiju pieejamību, īpaši sociālā riska grupām, lai nodrošinātu digitālo pakalpojumu pieejamību un to atbalstu ar mājokli saistītās patēriņa rīcībās;
- Atbalstīt ilgtspējīgas un zemu emisiju pārtikas pieejamību, īpaši sociālā riska grupām;
- Attīstīt sociālo un zemas īres mājokļu sistēmu (skat. nākamo punktu).

2. Energoneefektīvu ēku atjaunošana un mājokļa atbalsts zemu ienākumu un sociālā riska grupām

Mājokļa jomā augstu emisiju samazinājumu var panākt, atjaunojot energoneefektīvās ēkas un veicinot zemu izmaksu mājokļu fonda attīstību. Tā uzlabošanai ir vairāki virzieni, kuri balstās uz apsvērumiem, kas saistīti ar labklājības veicināšanu:

- **Attīstīt mehānismus, kā pašvaldībās identificēt ieguvumus ēkām ar augstāku energoefektivitāti.** Te ir svarīga datu uzskaites sistematizēšana, pilnveide un mehānismi ēku prioritizēšanai, tām potenciāli diferencējot arī piešķirtā līdzfinansējuma atbalstu. Tādējādi būtu iespējams mazināt enerģētisko nabadzību un uzlabot dzīvošanas apstākļus, sniedzot finansiāli un ekoloģiski lielāko labumu. Šādi ēku saraksti tiek veidoti daudzās Eiropas pašvaldībās.
- **Attīstīt mehānismus, kas nodrošina, ka ēkas atjaunošanas rezultātā nepalielinās mājokļa maksājumi zemāko ienākumu grupām.** Pašlaik procesā var tikt piemērots mājokļa pabalsts atbilstoši izmaiņām maksājumos, bet, lai veicinātu ēku atjaunošanu, ir būtiski piedāvāt dažādus atbalsta mehānismus, t.sk. konkrētām iedzīvotāju grupām. Francijā šāda programma ("Habiter Mieux") sākotnēji bija paredzēta personām, kuru vecums ir augstāks kā 60 gadi. Tāpat augstu efektivitāti Eiropā rāda pašvaldības, bezpeļņas un sociālie uzņēmumi, kuri dažādā veidā palīdz veikt ēku atjaunošanu.
- **Veicināt kopmājošanas risinājumus sociālajā jomā.** Grupu dzīvokļu iniciatīvas un labas kvalitātes sociālās aprūpes centri, ir viens no veidiem, kā veicināt dzīvošanu mazākā mājoklī, palīdzot samazināt arī enerģijas un resursu patēriņu. Ja pašlaik daudzos aprūpes centros telpas vienai personai ir par maz, to kvalitātes un dažādošanas palielināšana var veicināt vēlmi dzīvot kopienas tipa mājokļos. Tāpat personām, kam tiek piešķirts mājoklis, var dot iespēju apsvērt izvēli to dalīt ar kādu citu, kurš ir dzīvokļa rindā (kā tas tiek darīts Polijā).
- **Palielināt sociālo mājokļu fondu un zemas peļņas mājokļu sektora īpatsvaru.** Daudzās Eiropas valstīs un pilsētās ir plaši izplatīti dažādi mājokļu sektori: sociālais (Vīnē), pašvaldību (Zviedrijā), kopmājošanas un kooperatīvais (Dānijā). Latvijā privatizācija ir ļāvusi daudziem iedzīvotājiem ar zemiem ienākumiem kļūt par īpašniekiem, bet pēdējā dekādē notiek strauja virzība uz mājokļu nonākšanu turīgākās sabiedrības rokās, kas ilgtermiņā sadārdzina tirgu un veicina nevienlīdzību. Pētījumi rāda, ka lielāka mājokļu fonda noteikšana par daļu no garantētajiem pamatpakalpojumiem, ne vien mazina bezpajumtniecību un nabadzību, bet, atbildīgi apsaimniekojot, samazina mājokļu jomas resursu pārtēriņu.

3. Darba garantijas un darba laika samazināšana (DLS)

Ekonomikas transformācija ietver fosilo darbavieta samazināšanu, vajadzību pēc pārkvalifikācijas un noteiktos sektoros arī samazinātas ražošanas. Tas nozīmē pārmaiņas darba politikā, ko iezīmē vairāki virzieni:

- **Veicināt pārkvalifikācijas iespējas un darba garantijas nozari mainošajiem darbiniekiem.** Prasmju apguves pieejamībai ir jābūt pielāgotai jaunajām vajadzībām, piemēram, autoservisu darbiniekiem apgūstot elektroauto apkopi. Tas nozīmē arī ilgtspējīgas arodizglītības un mūžizglītības attīstību.
- **Atbalstīt darba laika samazināšanu (DLS).** Pētījumi liecina, ka darba stundu samazinājums par 1 % Zviedrijā izraisīja emisiju samazināšanos par 0,8 %. DLS ļauj samazināt patēriņu, mudinot laiku izmantot ilgtspējīgi un kopienas atbalstam, piemēram, aprūpei un izglītībai. DLS rezultāti ir atkarīgi no vietējā konteksta un politikas plāniem. Piemēram, ienākumu samazināšanā, kas saistīta ar DLS, ir jāņem vērā taisnīgums, piešķirot subsīdijas iedzīvotāju grupām ar zemiem ienākumiem, lai nepalielinātu trūkumu. Turklāt DLS ir jāapvieno ar

oglekļa intensīva patēriņa samazināšanas stimuliem, lai pietiekami lielā mērā ietekmētu emisijas.

- **Virzīties uz īpašuma nodokļa un progresīvu nodokļu politiku.** Lai gan ienākumu griesti ir nepopulāra politika, augstāks emisiju patēriņš lielo ienākumu grupā, bet lielāka klimata pārmaiņu seku ietekme uz zemāko ienākumu grupām liek apsvērt virzību uz plašāku ienākumu izlīdzināšanu. Tas attiecas gan uz valsts pārvaldi, kur ir noteikti algu griesti, gan uz dažādām iestādēm un organizācijām, kur darbinieku atalgojumā mēdz būt lielas atšķirības.

ATBALSTA POLITIKAS VEIDOŠANAS IETEIKUMI

Lai veicinātu labklājības, ekonomikas un vides politikas saskaņotību, ir svarīga cieša starpnozaru sadarbība un atbildību sadalījums. Tas nozīmē:

- **Veidot rīcībpolitiku sinerģijas.** Atsevišķas ekosociālās iniciatīvas kļūst efektīvākas, tās apvienojot. Piemēram, kombinējot DLS, UPP ar rūpniecības pārveidi un sabiedriskā transporta uzlabojumiem, kas ierobežo augstu oglekļa patēriņu, var risināt savstarpēji saistītas problēmas.
- **Piešķirt prioritāti pārnacionālai un integrētai pārvaldībai.** Ieteicams veidot sistēmu, kas saskaņo labklājības un bagātības sadales mehānismus, īpaši ES valstīs un nozarēs. Tas nodrošinātu vienlīdzīgu piekļuvi resursiem un veicinātu efektīvu pielāgošanos klimata mērķiem.
- **Veicināt sabiedrības kultūras pārmaiņas un iedzīvotāju iesaisti.** Lai mainītu izpratni, ka laba dzīve un augsta dzīves kvalitāte ir saistīta ne tikai ar pieaugošiem ienākumiem un patēriņu, bet gan ar veselību un labbūtību, ir ieteicams izstrādāt un popularizēt pārticības un labklājības vīzijas, kas uzsver ilgtspējīgu dzīvesveidu un pietiekamību, nevis patēriņš. Pilsoniskā izglītība un līdzdalības pārvaldības modeļi, ir būtiski sabiedrības atbalsta veidošanā un visu ieinteresēto pušu iesaistē.
- **Koncentrēties uz ekosociālo taisnīgumu.** Īstenojot politikas centienus samazināt oglekļa ietilpīgo patēriņu, ieteicams koncentrēties uz sociālo vienlīdzību gan sabiedrības informēšanā, gan politikas pasākumos. Tas nozīmē (1) pievērst uzmanību risku, izmaksu un ieguvumu sadalījumam; (2) atzīt noteiktu sociālo grupu kapacitāšu un vēsturiski veidojušo vērtību ietekmi uz lēmumu pieņemšanu un informētību; un (3) veicināt iesaistes taisnīgumu, nodrošinot dažādu grupu dalību lēmumu pieņemšanā.

5. PIELIKUMS

DETALIZĒTS METODES KOPSAVILKUMS

Projektā “1,5 °C dzīvesveids ES” tika izmantota strukturēta daudzpakāpju metodoloģija, lai identificētu, novērtētu un noteiktu kā prioritāras tādas labklājības un uzņēmējdarbības politikas iniciatīvas, kas spēj sekmēt pāreju uz 1,5 °C dzīvesveidu. Šī pieeja uzsvēra iedzīvotāju iekļaušanu, uz pierādījumiem balstītu analīzi un dažādu ieinteresēto personu skatījumu integrāciju, lai nodrošinātu praktiskus un plaši piemērojamus rezultātus.

POLITIKAS INICIATĪVU IDENTIFIKĀCIJA

Sākumā tika sagatavots zinātniskās literatūras avotu pārskats, izvērtējot 443 akadēmiskos tekstus un politikas dokumentus. No tiem tika atlasīti 75 pētījumi, kas sniedza ieskatu labklājības sistēmās un uzņēmējdarbības modeļos, kas veicina ilgtspējīgu dzīvesveidu. Atlasītās rīcībpolitikas tika analizētas, lai noteiktu to atbilstību 1,5 °C klimata mērķim un spēju risināt sociāli ekoloģiskās problēmas, piemēram, mazināt nevienlīdzību un oglekļa emisijas. Zinātniskās literatūras avotu pārskatā tika identificēti seši politikas virzieni labklājības sistēmu un uzņēmējdarbības modeļu ilgtspējas veicināšanai. Šie virzieni tika izvēlēti, pamatojoties uz to sastopamību zinātniskās literatūras avotos un dažādību virzienu fokusā.

Identificētās politikas iniciatīvas

Labklājības politika

- **Darba laika samazināšana (DLS).** Politika, kuras mērķis ir samazināt standarta darba laiku, saīsinot darba nedēļas vai darbadienas stundas, ieviešot ilgākus atvaļinājumus vai agrāku pensionēšanos.
- **Darba garantijas.** Programmas, kas piedāvā darbu par pienācīgu algu, par prioritāti nosakot darbavietas ilgtspējīgās nozarēs, lai risinātu bezdarba un nevienlīdzības problēmu.
- **Garantētie pamatpakalpojumi (GPP).** Politika, kas par valsts uzdevumu nosaka būtisku pakalpojumu nodrošināšana, tostarp veselības aprūpe, izglītība, mājoklis un transports, kas paredzēti, lai vienlīdzīgi un ilgtspējīgi apmierinātu pamatvajadzības.
- **Energoneefektīvāko ēku renovācijas programmas.** Iniciatīvas, kuru mērķis ir atjaunot energoneefektīvākas ēkas, lai samazinātu oglekļa emisijas un enerģijas izmaksas, jo īpaši mājāsaimniecībām ar zemiem ienākumiem.
- **Bezmaksas sabiedriskais transports.** Politika, kas subsidē vai atceļ braukšanas maksas sabiedriskajam transportam, lai samazinātu privāto automašīnu izmantošanu un ar to saistītās emisijas.
- **Ienākumu griesti.** Pasākumi augstu ienākumu ierobežošanai vai regulēšanai, ar mērķi samazināt luksusa patēriņu un veicināt resursu taisnīgu sadali.

Uzņēmējdarbības politika

- **Valsts veikta sortimenta sašaurināšana.** Normatīvi pasākumi, kas ierobežo vai aizliedz augstas emisijas produktus un pakalpojumus, lai veicinātu ilgtspējīgu patēriņu.
- **Brīvprātīga sortimenta sašaurināšana.** Nozares un uzņēmumu virzītas iniciatīvas, lai pakāpeniski izbeigtu piedāvāt neilgtspējīgus produktus un pakalpojumus, piemēram, vienreizējās lietošanas plastmasu vai pārtikas produktus ar augstu emisiju līmeni.
- **Tiešas vai netiešas subsīdijas zema oglekļa produktu un pakalpojumu izvēlei.** Finansiāli stimuli patērētājiem vai uzņēmumiem, lai atbalstītu ilgtspējīgu produktu un pakalpojumu ieviešanu.
- **Paaugstināti nodokļi par resursiem un piesārņojumu.** Nodokļi, kuru mērķis ir samazināt resursu noplicināšanu un emisijas, vienlaikus finansējot ilgtspējīgus risinājumus.
- **Nodokļu atvieglojumi mazoglekļa pētniecībai un attīstībai.** Politika, kas veicina inovāciju, nodrošinot nodokļu atvieglojumus ilgtspējīgu tehnoloģiju un biznesa modeļu pētniecībai.
- **Mazoglekļa produktu un pakalpojumu publiskais iepirkums.** Videi ilgtspējīgu kritēriju noteikšana publiskā sektora iepirkumiem, lai veicinātu tirgus pieprasījumu un uzņēmumu pārkārtošanos.

PRIORITĀŠU NOTEIKŠANA UN IZVĒRTĒŠANA

Šīs politikas iniciatīvas tika izvērtētas Delfu metodes procesā, iesaistot ekspertus no Vācijas, Ungārijas, Latvijas, Spānijas un Zviedrijas. Politikas Delfu metode ir iteratīva vairāku posmu balsošana par noteiktām izvēlēm, starp kurām notiek ekspertu diskusijas un pēc tām ir iespēja mainīt savu viedokli. Procesā tika iesaistīti daudzveidīgu ieinteresēto pušu pārstāvji, ietverot politikas veidotājus, pētniekus, uzņēmumu pārstāvjus, arodbiedrības un pilsoniskās sabiedrības organizācijas. Eksperti novērtēja katra politikas risinājuma vēlamību un īstenojamību, izmantojot trīs aptauju kārtas, kas tika apvienotas ar padziļinātām fokusa grupu diskusijām.

Delfu procesā dalībnieki pēc Likerta skalas novērtēja katras politikas iniciatīvas vēlamību (no “ļoti vēlama” līdz “ļoti nevēlamam”) un īstenojamību noteiktos termiņos (2030., 2040., 2050. g. vai ilgāk). Šos kvantitatīvos novērtējumus papildināja kvalitatīvas diskusijas, kurās tika izcelti ieinteresēto pušu argumentācijas pamatojumi, norādītie šķēršļi un veicinošie apstākļi. Fokusa grupas tika strukturētas, lai nodrošinātu viedokļu dažādību. Dalībnieki tika sadalīti grupās, lai detalizēti apspriestu dažādas politikas iniciatīvas, un pēc tām atkal pulcējās plenārsēdēs, lai dalītos atziņās. Šī pieeja veicināja plašu ideju apmaiņu un palīdzēja izzināt niansētas perspektīvas par katras politikas ietekmi.

SAIKŅU ANALĪZE UN IETEIKUMU IZSTRĀDE

Aptauju un fokusgrupu dati tika analizēti divos posmos. Pirmkārt, tika apkopoti kvantitatīvie rezultāti, lai noteiktu vēlamības un īstenojamības tendences dažādās valstīs. Otrkārt, fokusa grupu diskusijās iegūtos kvalitatīvos datus kodēja tematiski, lai identificētu kopīgus šķēršļus,

veicinātājus un problēmas, kas attiecas uz dažādām jomām. Šī analīze atklāja tādas atkārtotošās tēmas kā līdztiesības jautājumu iekļaušanu politikas izstrādē, valsts iekļaušanās lomu attiecībā uz indivīda autonomiju un pietiekamības pasākumu nozīmi, lai samazinātu pārmērīgu patēriņu.

Galīgie ieteikumi tika izstrādāti atkārtotā pilnveidošanas procesā, kurā tika integrēta ieinteresēto pušu atgriezeniskā saite un zinātnisko pētījumu secinājumi. Ieteikumos tika uzsvērtā sinerģiska pieeja, iestājoties par saskaņotu politikas iniciatīvu kombināciju, kas apvieno labklājības reformas ar biznesa modeļu inovācijām. Tie arī uzsver, cik svarīgi ir gan pielāgot politiku vietējam kontekstam, gan veidot plašāka reģiona politiku, veicināt iedzīvotāju iesaistīšanos un novērst sistēmiskus šķēršļus politikas īstenošanai (sk. [Politikas rekomendācijas 4](#)).

TURPMĀKAI LASĪŠANAI

Brizga, J. et al. (2023) “1.5° Welfare and Business Models: Summary Report” EU 1.5° LIFESTYLES (Policies and tools for mainstreaming 1.5° Lifestyles) – Deliverable D5.2.
[https://onepointfivelifestyles.eu/sites/default/files/attachment/2024-01/1.5 projekta piegāde 5.2 _V2.pdf](https://onepointfivelifestyles.eu/sites/default/files/attachment/2024-01/1.5%20projekta%20piegade%20V2.pdf)

Brizga, J. et al. (2023) “Scenarios for 1.5° welfare systems and business models.” EU 1.5° LIFESTYLES (Policies and tools for mainstreaming 1.5° Lifestyles) – Public Summary of Deliverable 5.1.
https://onepointfivelifestyles.eu/sites/default/files/attachment/2023-06/D5.1_Final_accepted-1-6.pdf

Lakševics, K. et al. (2025). An Eco-Social Policy Mix for 1.5° C Lifestyles: A Multi-Country Policy Delphi Analysis. Regulation & Governance.
<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/rego.12655>

Mamut, P. et al. (2024) “From responsibility ping-pong to shared responsibility for 1.5° lifestyles? Examining European stakeholder perspectives.”
<https://doi.org/10.1332/27528499Y2024D000000039>

PAR MUMS

“1,5 °C dzīvesveids ES” konsorcijs ir desmit pētniecības partneri (universitātes, pētniecības institūti, uzņēmumi un NVO) no Vācijas, Somijas, Ungārijas, Latvijas, Nīderlandes, Spānijas un Zviedrijas.

KONTAKTINFORMĀCIJA

Apmeklējiet projekta vietni:

<https://latvia.onepointfivelifestyles.eu/>

Sekoiet mums:

Mājaslapa: <https://www.zalabriviba.lv/>

Facebook: <https://www.facebook.com/ZalaBriviba>

Instagram: https://www.instagram.com/zala_briviba/

LinkedIn: <https://www.linkedin.com/company/green-liberty-lv/>

TikTok: <https://www.tiktok.com/@zalabriviba>

Bluesky: <https://bsky.app/profile/greenlibertylv.bsky.social>

Sazinieties ar mums: info@zalabriviba.lv

Šis projekts ir saņēmis finansējumu no Eiropas Savienības pētniecības un inovācijas programmas “Apvārsnis 2020” saskaņā ar granta līgumu Nr. 101003880.

Par saturu pilnībā atbild autori. Tas var neatspoguļot Eiropas Savienības viedokli. Ne Eiropas Klimata, infrastruktūras un vides izpildaģentūra (CINEA), ne Eiropas Komisija nav atbildīga par dokumentā esošās informācijas izmantošanu.